

Józef Swastek

Najstarsze sanktuarium maryjne na Śląsku w Bardzie

Wrocławski Przegląd Teologiczny 18/1, 199-218

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. JÓZEF SWASTEK

BARDO NAJSTARSZE SANKTUARIUM MARYJNE NA ŚLĄSKU

„Bardo usadowiło się w przełomie Nysy Kłodzkiej, tworząc południowe wrota do Polski. Tymi właśnie wrotami weszło do Polski chrześcijaństwo i u tych wrót Królowa Polski założyła jedną ze swych stolic, aby czuwała nad wiarą narodu polskiego. Dziwne były koleje naszego narodu. Maryja jednak nigdy o narodzie swoim nie zapomniała i gdy może najmniej o tym myślał, przygotowała mu na ziemiach zachodnich mieszkanie” (kard. Stefan Wyszyński, Prymas Polski, kazanie wygłoszone w Bardzie 15 marca 1959 r.).

I. ŁASKAMI SŁYNAĆCA FIGURA MATKI BOŻEJ W BARDZIE

Bardo jest najstarszym sanktuarium maryjnym na Śląsku, pielgrzymują do niego od stuleci nade wszystko Polacy, Czesi i Niemcy. Kult Matki Bożej w tej miejscowości, którą Ona sama wybrała, ogniskuje się wokół słynącej licznymi cudami i łaskami figury poświęconej Jej oraz Jej Synowi. Figura ta ma głęboką wymowę teologiczną. Uczy bowiem wiernych, że czci Jezusa Chrystusa, Zbawiciela świata, nie wolno oddzielać od kultu Matki Najświętszej. Chrystus ustanowił Ją na Kalwarii Matką Kościoła, czyli Matką wszystkich wierzących w Chrystusa. Redukowanie Jej czci i oddzielanie Jej od Chrystusa powoduje kalekę pobożność¹.

Nie da się ustalić dokładnej daty wykonania figury bardzkiej. Powstała ona najprawdopodobniej w latach 1110-1137. Po 1189 roku umieszczono ją w bardzkiej kaplicy zamkowej pod wezwaniem Matki Bożej. Ma ona 43,3 cm wysokości. Wykonana została z czerwonego drzewa bukowego.

¹ Sformułowanie K. Bartha.

Figura ta jest największym skarbem Barda. Dzięki niej stało się ono od około 1270 roku miejscowością pielgrzymkową. Bez tej figury historia Barda byłaby nieczytelna. Historia jej kultu spłotła się ściśle w ciągu wieków z historią miasta. Jest ona najstarszą rzeźbą romańską na Śląsku. Stanowi typ Madonny tronującej, przynoszącej zwycięstwo. Ukazuje Matkę Najświętszą siedzącą na tronie. Głowę Matki Bożej zdobi korona wyrzeźbiona w drzewie. Matka Boża ubrana jest w suknię zapiętą pod szyją i płaszcz. W prawej ręce trzyma kulę ziemską, natomiast lewym ramieniem obejmuje Dziecię Jezus, które siedzi na Jej kolanach. Dziecię Jezus prawą ręką błogosławi, a w lewej trzyma książkę.

Dla podkreślenia ludzkiej natury Matki Najświętszej ubierano Ją w suknię koloru niebieskiego, zielonego lub błękitnego, a dla podkreślenia Jej godności Matki Zbawiciela i Królowej świata ubierano Ją w płaszcz purpurowy. Dla zaakcentowania boskiej i ludzkiej natury Chrystusa Dziecię Jezus ubierano w purpurową tunikę oraz zielony płaszcz. W średniowiecznej ikonografii kolor szat wyrażał prawdy wiary.

Zarówno Matka Boża, jak i Jezus Chrystus w tej figurze lekko się uśmiechają. W tym uśmiechu czytelna jest Ich dobroć oraz łaskawość wobec ludzi. Drugą Matką Bożą Uśmiechniętą na Śląsku jest Matka Boża Częstochowska z obrazu w Pszowie koło Rybnika, czczonego od 1723 roku.

Według dawnej tradycji w kaplicy zamkowej, za rządów ostatniego kasztelana bardzkiego Jana Seruchy, Matka Boża objawiła się jego służącemu i wyraziła życzenie, aby w Bardzie zbudowano kościół, gdyż wybrała sobie Ona tę miejscowość jako miejsce Jej szczególniejszej czci.

Za kadencji proboszczowskiej w Bardzie ks. J. Kloś (1884-1890) figura Matki Boskiej w Bardzie została poddana konserwacji w klasztorze Sióstr Szkolnych z Notre Dame w miejscowości Bilá Voda (Weisswasser).

Wnętrze figury Matki Bożej jest wydłutowane. W górnej części tego wydłutowania biegnie siedem rzędów liter, których znaczenia nie ustalono.

W Bardzie upowszechnił się zwyczaj, kontynuowany do czasów obecnych, że pielgrzymi całowali figurkę, a nawet dotykali policzkami Jej twarzy. Ks. J. Kloś, kierując się troską o jej wygląd, zlikwidował ten zwyczaj, umieszczając w jej podstawie szklany relikwiarz zawierający cząstkę z domu loretańskiego. Odtąd pielgrzymi nie całowali już figury, ale ten relikwiarz. W ten sposób ks. Józef Kloś (1841-1916) starał się uratować figurę przed zniszczeniem.

Ks. Józef Kloś został w 1904 roku kanonikiem Kapituły Katedralnej, a po śmierci księcia kardynała dr. Georga Koppa (zm. 4 marca 1904 r.) – wikariuszem kapitulnym diecezji wrocławskiej. Księżę biskup dr Adolf Johannes Bertram, który objął rządy we Wrocławiu 28 października 1914 roku, mianował go wikariuszem generalnym. Na tym stanowisku zmarł on w opinii świętości 17 stycznia 1916 roku i został pochowany w krypcie kanoników katedralnych, w katedrze wrocławskiej.

W 1906 roku rzeźbiarz z Nowej Rudy, A. Wittig, na polecenie kustosa sanktuarium bardzkiego, redemptorysty o. Franciszka Ksawerego Franza (1864-1926), wykonał drewnianą podstawę, w której znalazła się relikwia domku loretańskiego oraz relikwie założyciela Zgromadzenia Redemptorystów (założonych w 1732 roku), św. bp. Alfonsa Liguoriego (1696-1787), św. Klemensa Marii Hofbauera, występującego też pod imieniem i nazwiskiem Jana Dworzaka (zm. 1820), niestrudzonego duszpasterza w Warszawie (w latach 1787-1808), oraz brata zakonnego św. Gerarda Majelli (1726-1755), redemptorysty, kanonizowanego w 1904 roku przez św. Piusa X (1903-1914). On również dokonał w 1909 roku kanonizacji św. Klemensa Hofbauera.

II. NAJWAŻNIEJSZE OPRACOWANIA NAUKOWE POŚWIĘCONE CZCI MATKI BOŻEJ W BARDZIE

Najważniejszym dziełem, opartym na źródłach, przedstawiającym kult Matki Bożej w Bardzie do 1650 roku, jest praca jezuita czeskiego Bogusława Ludwika Balbina (1621-1688). Sanktuarium w Bardzie poznał z autopsji jako osiemnastoletni młodzieniec. W jezuickim gimnazjum w Kłodzku nauczał retoryki. Jako chłopiec doznał szczególniejszej pomocy Matki Bożej w czasie choroby. Umarł pobożnie w praskim Kolegium Jezuitów. Dziełem jego życia jest praca w języku łacińskim pt. *Diva Wartensis, seu origines et miracula magnae Dei hominumque Matris Mariae, quae a tot retro saeculis Wartae magna populorum frequentia colitur* (*Matka Boska Warciańska, czyli początki kultu i cuda wielkiej Matki Boga i ludzi Maryi, która od wielu wieków jest czczona wielką frekwencją pielgrzymów*). W dziele tym wymienił – na przestrzeni od 1600 do 1650 roku – 1 321 cudów zdziałanych w Bardzie przez wstawiennictwo Matki Bożej. Znajdującą się w świątyni pielgrzymkowej w Bardzie figurę Maryi określił na karcie tytułowej wyrażeniem *clarissima miraculis* („wślawiona cudami”). W 1657 roku dzieło to ukazało się w języku niemieckim. Przełożył je cesarski notariusz księstwa ziebickiego, doktor obojga praw Ferdynand August Tanner. Wydanie to zostało zadedykowane opatowi kamienieckiemu Szymonowi.

Kontynuacją i zarazem uzupełnieniem książki ojca Ludwika Balbina jest praca cystersa z Kamieńca, Roberta Kleinwächtera, pt. *Erneuertes und vermehrtes Warten-Buch, das ist ausführlicher Bericht von dem Ursprung des Uhalten Marianischen Gnaden-Bildes zur Warta unter dem Fürstlichen Stift Camentz des Heiligen Ordens von Cistertz* (Neisse 1711). Liczy 662 strony. Jest ona kontynuacją dzieła B.L. Balbina. Autor tej pracy, podobnie jak ojciec Bogusław Ludwik Balbin, doznał cudownej pomocy Matki Bożej. Zachowała go Ona od całkowitej utraty pola widzenia. Poznał z autopsji kościół w Bardzie, gdyż w 1711 roku obsługiwał w nim pielgrzymów.

Za podstawę pielgrzymek uznał słowa Matki Bożej skierowane do wyżej wspomnianego służącego kasztelana bardzkiego, Jana Seruchy: „Popatrz, moje umiłowane dziecko, oto przekazuję ci ten wizerunek, byś się mógł przed nim pocieszać i pokrzepiać podczas mojej nieobecności. Ma on być odąd zapewnieniem i jakby nieustannym zastawem mojej ku tobie miłości i macierzyńskiej przychylności. Przyjdzie czas, kiedy na tym miejscu zostanie zbudowany piękny kościół, a jego ołtarze będą przyozdobione wotywnymi darami pobożnych pielgrzymów. Tu w Warcie chcę założyć moją stolicę, ustawić tron moich łask i otworzyć szpital dla wszystkich chorych i kalek, którym przez swe błagania mogliby zostać uwolnieni od swoich słabości. Ty zaś, umiłowany synu mój, postaraj się w międzyczasie, aby mi tu na tym miejscu wzniesiono ołtarz, na którym by moja figura była wystawiona ku czci publicznej. To ma oznaczać początek mojej rezydencji w Warcie”.

Następnie o. Robert Kleinwächter podał powody, dla których Matka Boska obrała Barda za szczególne miejsce udzielania łask wiernym. Do tych powodów należą:

- położenie Barda przy ważnej drodze łączącej Śląsk z Czechami;
- obecność wśród cystersów, dla których jest główną Patronką.

Trzecim uczonym, który bardzo dużo uwagi badawczej poświęcił sanktuarium Matki Bożej w Bardzie, był o. dr Joseph Schweter, redemptorysta (1874-1954). Był on początkowo kapłanem diecezji wrocławskiej. Po święceniach, które przyjął 11 czerwca 1898 roku z rąk księcia kardynała dr. Georga Koppa, pracował jako wikariusz w Żaganii. Za zgodą swego ordynariusza 11 stycznia 1899 roku wstąpił do Redemptorystów, a 3 września 1899 roku otrzymał habit zakonny. Po odbytych studiach specjalistycznych z historii Kościoła na Uniwersytecie Wiedeńskim, 12 czerwca 1903 roku otrzymał tytuł doktora teologii. Panujący wówczas cesarz Franciszek Józef II za ocalenie życia podczas zamachu w 1853 roku umieścił w Wiedniu, w słynnym kościele neogotyckim (*Votivkirche*) sławne w świecie wizerunki i obrazy Matki Boskiej. Wśród nich znalazła się także kopia cudownej figury Matki Boskiej z Barda.

Ojciec Joseph Schweter pracował w Bardzie przez trzydzieści osiem lat swego życia. Był gorliwym duszpasterzem pątników. Ulubioną jego czynnością było podawanie cudownej figury Matki Bożej do pocałowania. Czynność tę spełniał niemal do samej śmierci, która nastąpiła w Szpitalu Elżbietanek w Bardzie 18 lutego 1954 roku. Z okazji 200-lecia konsekracji obecnej świątyni bardzkiej napisał pracę pt. *Unsere Liebe Frau (Najświętsza Maryja Panna z Barda)*. Dziełem jego życia (*opus vitae*) jest źródłoznawcze studium pt. *Wartha. Geschichte dieses Wallfahrtsortes und der Wallfahrten dahin (Warta. Historia miejscowości pielgrzymkowej i odbywanych do niej pielgrzymek)*. Ukazało się ono w Świdnicy w 1922 roku. Wiele wykorzystanych w tym olbrzymim dziele (ss. XVI + 639) informacji źródłowych zaginęło. Drugie wydanie tej cennej edycji – doprowadzone do 1948 roku – ukazało się w przekładzie

ojca Stanisława Stańczyka (seniora) w 2001 roku w Bardzie (ss. 462). Życie oraz działalność duszpasterską i naukową o. dr. J. Schwetera przedstawili klarownie i treściwie: ojciec Kazimierz Plebanek, redemptorysta, w artykule opublikowanym na łamach „Nowego Życia” nr 16/1999, oraz ojciec Mirosław Lipowicz w książce pt. *Zapomniany apostoł o. Józef Schweter* (Bardo 2004).

Po drugiej wojnie światowej ukazały się następujące prace na temat kultu Matki Bożej w Bardzie, które zasługują na wyszczególnienie: o. Władysław Szoldrski (redemptorysta), *Z dziejów kultu Najświętszej Maryi Panny w Bardo Śląskim* („Homo Dei” nr 28/1959, s. 889-901; oraz 29/1960, s. 121-133); Tadeusz Chrzanowski, *Bardo* (Wrocław 1980); Jan Sakwerda, *Bardo* (Bardo 1989); o. Kazimierz Plebanek (redemptorysta), *Sanktuarium Matki Bożej Strażniczki Wiary. Bardo Śląskie* (Bardo 1995) oraz tegoż autora praca pt. *Sto lat redemptorystów w Bardzie Śląskim* (Bardo 2000) i Marka Sikorskiego pt. *Sekrety sanktuarium w Bardzie* (Wrocław 1993).

Na uwagę zasługują także lapidarne przewodniki: *Bardo Śląskie. Przewodnik* (Wrocław 2000) oraz *Bardo – miasto cudów. Szlak cysterski na Dolnym Śląsku. Przewodnik – informator* (Wrocław 2008).

III. BARDO NA PRZESTRZENI DZIEJÓW

Śląsk należy pod względem cywilizacyjnym do najbardziej rozwiniętych regionów Polski. Śląskowi zawdzięcza nasz kraj wysoką kulturę duchową i materialną. Jest ona wypadkową kultury polskiej, morawskiej, czeskiej, niemieckiej, łużyckiej. Wielkopolsce zawdzięcza kulturę polityczną oraz język.

Do czasu utworzenia biskupstwa praskiego w 973 roku Czechy oraz plemiona śląskie (Bobrzanie, Dziadoszanie, Ślężanie, Trzebowianie) należały do diecezji ratybońskiej i do metropolii salzburskiej. Biskup Regensburga, św. Wolfgang OSB (zm. 994), który był równocześnie opatem benedyktynów w tym mieście (opactwo św. Emmerana), wydzielił ze swej diecezji w 973 roku diecezję praską. Weszła ona w skład metropolii mogunckiej. Jej pierwszym biskupem został Dytmar (zm. 992), narodowości niemieckiej. Jego następcą został w 993 roku biskup Wojciech z rodu Sławnikowiczów. Jego ojciec Sławnik był żupanem w Kłodzku. W tym też mieście w 981 roku przeszedł do wieczności. Jego matka (babka św. Wojciecha) była rodzoną siostrą króla Niemiec Henryka I (zm. 936). Matka św. Wojciecha pochodziła z rodu Przemyślidów, sprawujących wówczas władzę w Czechach. Po biskupie praskim Dytmarze św. Wojciech został drugim arcypasterzem ziem śląskich. Z imieniem św. Wojciecha związane są na Śląsku kościoły w Niemczy, Miliczu oraz we Wrocławiu. We Wrocławiu wzniesiono za jego rządów w latach 983-988 jednonawową świątynię na Ostrowiu Tumskim, z nawą poprzeczną oraz prezbiterium zakończonym

apsydą, a św. Wojciech dokonał jej poświęcenia². Miała ona nieco inną architekturę aniżeli kościoły w Czechach.

Św. Wojciech udał się na jej poświęcenie do Wrocławia przez Bardo. Tradycja przypisuje mu głoszenie słowa Bożego w Opawie, Cieszynie, Dobrodzieniu i Opolu. W tej ostatniej miejscowości poświęcił kościół Najświętszej Maryi Panny na Górze, miał też wygłosić wówczas kazanie. Kamień, na którym stał w czasie głoszenia kazania, jest pieczołowicie przechowywany w Muzeum Archidiecezjalnym we Wrocławiu (ul. Kanonia 12). Po przyłączeniu Śląska do Polski (ok. 990) – przy życzliwej neutralności króla (983-995), a następnie cesarza niemieckiego Ottona III (zm. 1002) – św. Wojciech został pierwszym arcybiskupem Śląska³.

W 965 roku przez Bardo przybył do Polski ks. Jordan (od 968 r. biskup). Najprawdopodobniej był on przedtem zakonnikiem w Regensburgu, zwanym wówczas niemieckimi Atenami, w klasztorze św. Emmerana lub w klasztorze św. Jakuba, obsadzonym wówczas przez mnichów iroszkockich. Mnisi z Regensburga należeli do pierwszych ewangelizatorów Czech i Polski. W państwie gnieźnieńskim (*Civitas Schinesghe* lub *Schignesgne*) został kapelanem żony Mieszka I – księżniczki Dobrawy, córki księcia czeskiego Bolesława Okrutnego, inspiratora mordu patrona Czech, św. Waclawa (zm. 929).

Przez Bardo wraz z duchowieństwem udała się również w tym czasie do państwa gnieźnieńskiego księżniczka Dobrawa, zwana także Dąbrówką; była ona matką Bolesława Chrobrego (zm. 1025).

Przez Bardo wracał do Pragi w 1038 roku książę Brzetysław I (ok. 1012-1055), książę czeski, wraz z biskupem praskim Sewerem i z bogatymi łupami, wiezionymi na stu wozach głównie z Gniezna i Poznania. Wśród tych jego zdobyczy były relikwie biskupa praskiego św. Wojciecha OSB (956-997), świętych pięciu braci męczenników (Jana, Benedykta, Mateusza, Izaaka i Krystyna) oraz pierwszego metropolity gnieźnieńskiego, bł. Radzima (1000-1006). Książę Brzetysław I przyłączył wówczas Śląsk do diecezji praskiej. Zamierzał podnieść biskupstwo praskie do rangi metropolii, ale sprzeciw ówczesnego cesarza niemieckiego, Henryka III, oraz niemieckiego duchowieństwa sparaliżował jego plany. Zabranym wtedy przemocą Śląsk w tragicznej dla Polski reakcji pogańskiej – odebrał księciu Brzetysławowi I polski władca, książę Kazimierz Karol Odnowiciel (zm. 1058), syn pierwszej polskiej królowej, bł. Ryczezy (około 995-1063), Niemki z pochodzenia i zarazem matki polskich Piastów. Jej relikwie spoczywają obecnie w archikatedrze kolońskiej. Książę Kazimierz Odnowiciel to jedyny spośród polskich władców kandydat godny chwały ołtarzy⁴.

² Opinia prof. E. Małachowicza.

³ J. SWASTEK, *Z działalności ewangelizacyjnej św. Wojciecha na Śląsku*, Wrocławski Kwartalnik Historyczny Sobótka 53(1988), s. 355.

⁴ Opinia prof. K. Górskiego.

W 1124 roku na prośbę księcia Bolesława Krzywoustego przez Bardo udał się na Pomorze w celu jego chrystianizacji biskup Bambergu, św. Otton (1061-1139), wraz z grupą misjonarzy. Jego misja w pełni się powiodła. Znał on bardzo dobrze język polski. Pozyskał dla wiary wszystkie miasta Pomorza. W 1128 roku udał się po raz drugi na Pomorze, ale następna trasa jego podróży nie prowadziła przez Bardo. Przez swą pracę stworzył zręby organizacji kościelnej na Pomorzu i zyskał tytuł apostoła Pomorza. Jest on patronem archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej i bamberskiej.

Z Barda pochodził autor dzieła *Historia Tartarorum*, C. de Bridia⁵. W dziele tym przedstawił życie i obyczaje Tatarów oraz ukazał rolę Polski i Polaków w staraniach o nawiązanie kontaktów papieża Innocentego IV (1243-1254) z Mongołami. Mongołowie po zwycięstwie na Dobrym Polu koło Legnicy nad wojskami dowodzonymi przez syna św. Jadwigi, Henryka Pobożnego, 9 kwietnia 1241 roku udali się na Węgry. W drodze do tego kraju dokonali spustoszenia i grabieży okolic Barda⁶.

W 1374 roku przewożono z Rzymu przez Bardo, Wrocław, Trzebnicę, Koronowo i Gdańsk do Wadstény w Szwecji doczesne szczątki św. Brygidy Szwedzkiej (1303-1374), patronki Europy (od 1999 r.) oraz założycielki brygidek i brygidianów.

W maju 1471 roku przejeżdżał do Pragi na koronację Władysław II Jagiełłończyk (1456-1516), syn króla polskiego Kazimierza IV Jagiellończyka (zm. 1492). Na wzgórzu między Bardem a Kłodzkiem, gdzie znajduje się obecnie kolumna Najświętszej Maryi Panny, witali go czescy dygnitarze; w 1515 roku uznał on następstwo Habsburgów w Czechach oraz na Węgrzech po wymarciu swych męskich potomków. Po śmierci jego syna Ludwika – w bitwie z Turkami pod Mohaczem w 1526 roku – władzę nad Czechami, Węgrami oraz na Śląsku przejęli Habsburgowie.

Przez Bardo przejeżdżał 22 kwietnia 1546 roku brat cesarza rzymskiego narodu niemieckiego, Ferdynand. Wziął on wówczas udział w nabożeństwie w Bardzie; w latach 1556-1564 pełnił godność cesarską.

Natomiast 19 czerwca 1589 roku, po zakończeniu misji dyplomatycznej w Rzeczypospolitej Obojga Narodów, przejeżdżał przez Bardo do Rzymu Hipolit Aldobrandini. W latach 1592-1605 pełnił on godność papieską jako Klemens VIII. W 1594 roku dokonał w Rzymie kanonizacji św. Jacka Odrowąża (1183-1257).

W 1605 roku przejeżdżała przez Bardo w drodze do Polski na ślub narzeczona króla Zygmunta III Wazy – Konstancja. Ich ślub odbył się 11 grudnia 1605 roku.

⁵ Informację tę zawdzięczam prof. J. Miodkowi.

⁶ J. STRZELCZYK, *Uśmiech fortuny, czyli jeszcze jedno źródło do wyprawy mongolskiej na Polskę i bitwy pod Legnicą*, w: G. LABUDA, S. STRZELCZYK, *Prawda o bitwie z Mongołami pod Legnicą (1241)*, wstęp: J. Swastek, red. A. Jarosiewicz, Legnica 2002, s. 35-47.

W 1611 roku przebywał w Bardzie Maciej, król węgierski oraz czeski, syn cesarza Maksymiliana II; w latach 1612-1619 pełnił on godność cesarza rzymskiego narodu niemieckiego. Za jego rządów w 1618 roku wybuchła wojna trzydziestoletnia (1618-1648).

Ósmego marca 1691 roku przejeżdżała przez Bardo, w drodze do Warszawy na ślub z królewiczem Jakubem Sobieskim, księżniczka Pfalz-Neuburg – Elżbieta. Towarzyszył jej biskup poznański Jan Stanisław Witwicki (1688-1698). W 1826 roku podróżował przez Bardo na leczenie do Dusznik najwybitniejszy polski kompozytor, Fryderyk Chopin (1810-1849).

Trzydziestego sierpnia 1899 roku przybyło do Barda około 2 000 katolików uczestniczących w czterdziestym szóstym krajowym Zjeździe Katolickim (*Katholikentag*).

Przed cudowną figurą Matki Bożej w Bardzie 4 września 1957 roku Mszę Świętą odprawił ks. doc. dr hab. Karol Wojtyła, od 1978 do 2005 roku papież Jan Paweł II.

W Bardzie przed sakrą biskupią odprawili rekolekcje biskupi: Walenty Wojciech, sufragan wrocławski w latach 1920-1940; Wincenty Urban, sufragan wrocławski w latach 1960-1983, w latach 1974-1976 wikariusz kapitulny archidiecezji wrocławskiej; oraz Józef Marek, sufragan wrocławski w latach 1973-1978.

W drodze do Wrocławia 26 kwietnia 1971 roku odwiedził Bardo arcybiskup Wiednia kard. Franz König.

W Bardzie 19 sierpnia 1981 roku modlił się prefekt Kongregacji do spraw Kościołów Wschodnich, kardynał dr Władysław Rubin.

IV. SANKTUARIUM MATKI BOŻEJ STRAŻNICZKI WIARY W BARDZIE ŚLĄSKIM

Nie znamy dokładnej daty założenia Barda. Można jednak przypuszczać, że po przyłączeniu Śląska do Polski przez księcia Mieszka I około 990 roku powstał tu gród obronny, gdyż Bardo było narażone na nieprzyjacielskie najazdy ze względu na to, że stanowiło – jak podkreśla czeski kronikarz Kosmas (zm. 1125) w dziele *Chronica Boëmorum* – bramę do Polski. Przez Bardo wiódł szlak bursztynowy, poprzez Wrocław, Kalisz i Gniezno łączący Pragę z Bałtykiem. Wokół zamku obronnego w Bardzie osiedlili się rzemieślnicy, kupcy i chłopci. Charakter obronny tej miejscowości oddają jej nazwy: Brido, Bryd, Byrdo, Barda, Burdan, Wartha, Warta.

W roku założenia biskupstwa wrocławskiego (1000) Bardo znalazło się w granicach nowo erygowanej diecezji wrocławskiej. Potwierdza to bulla protekcyjna dla biskupstwa wrocławskiego, wydana 23 kwietnia 1155 roku przez papieża Hadriana IV (1154-1159).

Prawdopodobnie około 1006 roku Bolesław Chrobry zbudował w Bardzie kaplicę zamkową dla zamieszkałej na podgrodziu ludności.

Najstarsza źródłowa wiadomość o Bardzie pochodzi dopiero z 1096 roku, z *Kroniki Czechów* Kosmasa. Dowiadujemy się z niej, że książę czeski Brzetysław II (zm. 1100) dokonał najazdu na ziemie śląskie i zburzył wówczas gród Bardo (w formie czeskiej Brido), a w odległości dwunastu kilometrów od Barda zbudował na wysokiej skale, oblanej wówczas wodą, Kamieniec (Wasserburg). W jego planach miał on stanowić w przyszłości bazę wypadową na ziemie śląskie. Warto tu nadmienić, że tenże książę Brzetysław II w 1092 roku dokonał również łupieżczych wypadów na ziemie śląskie. Po tych wypadach książę czeski Brzetysław II zmusił księcia polskiego Władysława Hermana (zm. 1102) do zapłacenia zaległego trybutu za Śląsk.

Za księcia czeskiego Władysława I (1109-1125) Bardo zostało około 1124 roku odbudowane i stanowiło do roku 1299 siedzibę kasztelanii. Tereny między Bardem a Kamieńcem były wówczas zamieszkałe przez ludność słowiańską. Po czterdziestu jeden latach czeskiej okupacji Bardo – po zawartym w Kłodzku pokoju między księciem Bolesławem Krzywoustym a księciem Sobiesławem I (1125-1140) – w 1137 roku znalazło się ponownie we władaniu polskim. Jego przynależność do biskupstwa wrocławskiego potwierdza bulla papieża Innocentego IV (1243-1254) z 1245 roku. W bulli dla biskupstwa wrocławskiego występuje nazwa „Bardo”.

W 1300 roku Bardo otrzymało prawa miejskie. Od 1314 roku aż do połowy 1946 roku upowszechniła się w słowie mówionym i pisanym nazwa Warta (Wartha). Po raz ostatni nazwa „Bardo” występuje w aktach w 1325 roku.

Ze sprawozdania powizytacyjnego sufragana wrocławskiego bp. Neandra (1662-1693), który wizytował Bardo w 1677 roku, dowiadujemy się, że Bardo miało w herbie Matkę Bożą w postawie siedzącej. W prawej ręce Matka Boża trzymała Chrystusa, a w lewej berło.

Do 1286 roku Bardo należało do księstwa wrocławskiego; w 1286 roku znalazło się w granicach księstwa świdnickiego (od 1291 roku świdnicko-jaworskiego). Po śmierci księcia świdnickiego Bolka I w 1301 roku nastąpił podział jego księstwa. Księstwo świdnickie objął jego syn Bernard. Drugi jego syn objął erygowane w 1314 roku księstwo ziebickie, a w jego granicach znalazło się Bardo.

W 1335 roku król polski Kazimierz Wielki zrzekł się praw do księstw śląskich, zhołdowanych na rzecz króla czeskiego Jana Luksemburskiego (1310-1346). Jan Luksemburski zrzekł się natomiast pretensji do tytułu króla polskiego. Jego syn Karol IV Luksemburski (1346-1378) 7 kwietnia 1348 roku wcielił Śląsk do Czech. Król Jan Luksemburski zmusił w 1356 roku księcia Bolka Ziębickiego (1314-1341) do złożenia mu hołdu. Otrzymał wówczas w dożywocie ziemię kłodzką (przemianowaną w 1459 roku na hrabstwo kłodzkie). Najdłużej spośród księstw śląskich trwało przy Polsce księstwo świdnicko-jaworskie.

Przeszło ono pod panowanie czeskie dopiero w 1392 roku, po śmierci księżnej Agnieszki, wdowy po księciu świdnickim Bolku II (zm. 1368).

W 1526 roku Bardo znalazło się pod władzą Habsburgów. W wyniku wojen śląskich z lat 1740-1742 (pierwsza wojna), 1744-1745 oraz wojny sześćioletniej (1756-1763) – przeszło wraz z księstwem ziebickim, hrabstwem kłodzkim i większością Śląska pod władzę Prus. W 1808 roku włączono w obręb miasta Barda wieś Opolnicę. W 1871 roku znalazło się w granicach Cesarstwa Niemieckiego, a w 1933 roku – w granicach Trzeciej Rzeszy Niemieckiej. W 1945 roku powróciło do Polski.

Po konferencji zwycięskich mocarstw w Poczdamie (17 lipca – 2 sierpnia 1945 r.) zdecydowano o wysiedleniu ludności niemieckiej z ziem piastowskich przywróconych Polsce. W latach 1946-1947 ludność niemiecka opuściła Bardo.

Po drugiej wojnie światowej Bardo utraciło prawa miejskie. W 1954 roku uzyskało status osiedla. W 1969 roku odzyskało prawa miejskie. Od 1945 do 1975 roku znajdowało się w granicach województwa wrocławskiego. W latach 1975-1998 należało do województwa wałbrzyskiego. Od 1998 roku znajduje się na terenie województwa dolnośląskiego.

V. DUSZPASTERSTWO W BARDZIE

Duszpasterstwo w Bardzie ogniskowało się przy kaplicy grodowej. Istniała ona dowodnie za rządów biskupa wrocławskiego Żyrośława (1170-1198). Miała ona wezwanie Matki Boskiej.

Pierwsza informacja o jej istnieniu pochodzi z 1189 roku. W tym roku bp Żyrośław zlecił opiekę duszpasterską w Bardzie joannitom. Z ich mandatu funkcje duszpasterskie sprawował w Bardzie kapłan diecezjalny. Joannici opiekowali się kaplicą do 1208 roku.

Po nich troskę o duszpasterstwo w Bardzie przejęli w 1210 roku augustianie, którzy pracowali w Bardzie do 1247 roku.

W 1210 roku opat wrocławskich augustianów (kanoników regularnych), Witosław, wysłał do Kamieńca kilku zakonników. Zbudowali oni w tej miejscowości, na miejscu dawnej kaplicy pod wezwaniem czczonego szczególnie w Czechach św. Prokopa, świątynię pod wezwaniem Matki Boskiej oraz klasztor. Jeden z tych zakonników, Wincenty z Pogorzeli, sprawował duszpasterstwo w Bardzie. W 1230 roku książę Henryk Brodaty (zm. 1238), małżonek św. Jadwigi Śląskiej, zlecił augustianom w Kamieńcu duszpasterstwo w Przyłęku. Od tego czasu kaplica w Bardzie stała się filią parafii w Przyłęku.

W 1247 roku pracujący w Kamieńcu augustianie zostali odwołani do klasztoru przy kościele Najświętszej Maryi Panny na Piasku we Wrocławiu, a duszpasterstwo w ich miejsce przejęli cystersi z Lubiąża. Pracowali oni tutaj aż

do wielkiej sekularyzacji zakonów w Prusach, przeprowadzonej 30 października 1810 roku przez króla pruskiego Fryderyka Wilhelma III (1797-1840).

Po objęciu duszpasterstwa w Kamieńcu i w Bardzie Śląskim przez cystersów kaplica w Bardzie została inkorporowana do tego opactwa. Obsadzanie duszpasterzy w Bardzie zależało odtąd od opata cystersów w Kamieńcu. Ustał przez to prawny związek Barda z parafią w Przyłęku.

Cystersi z Kamieńca 16 marca 1299 roku wykupili od księcia Bolka I Świdnickiego okoliczne ziemie koło zamku w Bardzie oraz pole nad rzeką Nysą Kłodzką od strony Ząbkowic. Dzięki inicjatywie opata kamienieckiego Mikołaja (1312-1320) doszło w Bardzie do budowy kościoła kamiennego. Rządca diecezji wrocławskiej, proboszcz katedry wrocławskiej Henryk, który zarządzał diecezją po śmierci biskupa wrocławskiego Henryka z Wierzbnej (1302-1319), oraz oficjał Konrad wydali 19 grudnia 1324 roku dekret, na mocy którego kamienieckiemu klasztorowi Cystersów zostały przyznane pełne prawa do kościoła w Bardzie. Dokument ten stanowi oficjalne przyznanie wybudowanej świątyni w Bardzie praw kościoła parafialnego.

Od około 1270 roku cystersi prowadzili w Bardzie duszpasterstwo dla pielgrzymów. Wybudowany przed 1324 rokiem kościół w Bardzie, choć niewielki, był jednak większą budowlą od kaplicy zamkowej. Ponieważ gromadzili się w nim zazwyczaj pielgrzymi pochodzenia słowiańskiego, nazywano go powszechnie kościołem czeskim. W nim znajdowała się łaskami słynąca figura Matki Bożej Bardzkiej. Głoszono w nim kazania w języku słowiańskim. Kościół ten z czasem stał się za mały dla zwiększającej się liczby pielgrzymów. Z tego też powodu opat kamieniecki Jan z Wrocławia (1392-1421) zbudował w latach 1408-1411 drugi kościół, zwany kościołem niemieckim, gdyż gromadziła się w nim przede wszystkim ludność niemiecka. Miał on 30,59 m długości, 13,36 m szerokości i 18,71 m wysokości. Obydwa kościoły połączono wspólną zakrystią i kruchtą. Duszpasterzowano w nim głównie w języku niemieckim.

W XIV wieku trzynastu biskupów i arcybiskupów, z ordynariuszem wrocławskim Przeclawem z Pogorzeli (1341-1376), udzieliło pielgrzymom nawiedzającym sanktuarium w Bardzie czterdziestu dni odpustu. Około 1380 roku legat papieża Urbana VI, a następnie papieża Bonifacego, kardynał Pileus, który przebywał na Śląsku w latach 1378-1382, udzielił łaskawie dla „domu w Warcie” odpustu dziesięciodniowego tym, którzy to miejsce (czyli kościół w Warcie) nawiedzą w dni świąt Najświętszej Dziewicy Maryi, jak również na Boże Narodzenie, Obrzezanie Pańskie, Epifanię, Wielkanoc, Wniebowstąpienie, Zielone Świąta, Trójcy Przenajświętszej, Jana Chrzciciela, Piotra i Pawła oraz wszystkich Apostołów, Marii Magdaleny, św. męczenników Jerzego, Wincenego Wojciecha, Stefana, wyznawcy Marcina, Mikołaja, Benedykta, świętych czterech doktorów Kościoła: Augustyna, Hieronima, Ambrożego, Grzegorza, również w święto Jedenastu Tysięcy Dziewic, Michała Archaniola, Wszystkich

Świątych, we wszystkie niedziele, poświęcenie kościoła i w oktawie tego święta oraz we wszystkie dni czterdziestodniowego postu i w Dniu Zaduszny. Warunki są następujące: „Obejść cmentarz kościelny, odmawiając Modlitwę Pańską, albo złożyć według swych możliwości ofiarę na kościół czy towarzyszyć pobożnie przy niesieniu wiatyku do chorego”⁷.

W latach dwudziestych i trzydziestych XV wieku ziemia kłodzka i Śląsk były przedmiotem łupieżczych napadów husytów. Ich wyprawy są porównywalne z najazdem Mongołów na ziemię śląskie w 1241 roku. Najazdy mongolskie ominęły na szczęście Bardo.

Trzeciego grudnia 1425 roku husyci spalili obydwa kościoły w Bardzie. Obok motywów rabunkowych ściągnęła ich do Barda nienawiść do kultu Matki Boskiej. W płomieniach bardzkich świątyń poniósł wówczas śmierć proboszcz Barda Bartłomiej i jego współpracownik Jakub. Zniszczeniu uległo wiele domów w Bardzie. Wystraszona ludność szukała schronienia w Kłodzku oraz w okolicznych lasach. Husyci napadli także wówczas na klasztor cysterski w Kamieńcu, gdzie spalili bibliotekę klasztorną wraz z bibliotekarzem. Po tym najęździe husytów aż przez okres jedenastu lat ustały pielgrzymki pątników do Barda. Przy ich kolejnym napadzie na klasztor Cystersów w Kamieńcu w 1427 roku zamordowali pięciu cystersów i jednego brata zakonnego. Następnie udali się do pobliskiej Nysy, gdzie schronili się cystersi z Kamieńca, ale jej nie zdobyli. Po tej nieudanej dla nich wyprawie zaatakowali Bardo, które zostało całkowicie zniszczone. Po nieudanej próbie zdobycia Kłodzka napadli na Ząbkowice, gdzie wśród strasznych męczarni ponieśli śmierć trzej dominikanie. Husyci spalili tutaj obraz Matki Boskiej zdobyty w ziemi kłodzkiej. Następnie napadli na klasztor Cystersów w Henrykowie, który splądrowali. Zakonnicy schronili się przed nimi we Wrocławiu.

W Adwencie 1428 roku spustoszyli okolice od Nysy do Kłodzka. Zdobyli miasto Ziębice. Koło Starego Wielisławia 27 grudnia 1428 roku z ich rąk poniósł śmierć książę ziebicki Jan z Ziębic. Dwudziestego drugiego stycznia 1429 roku spalili klasztor Cystersów w Henrykowie. Dwudziestego trzeciego kwietnia 1430 roku dokonali nowej wyprawy na ziemię śląskie. Chociaż 16 lipca 1432 roku ponieśli klęskę pod Strzelinem, to jednak Niemcza, Ziębice i Prudnik pozostawały w ich rękach do 1435 roku.

Po ustaniu bandyckich napadów husytów, „najgorszych czeskich heretyków”⁸, opat cystersów z Kamieńca odbudował w 1436 roku kościół czeski, a w 1440 roku kościół niemiecki.

Niedługo cieszyli się jednak mieszkańcy Barda pokojem, gdyż 7 lutego 1471 roku najechał na Bardo król czeski Jerzy z Podjebradów (1458-1471). Wskutek wznieconego przez jego wojska pożaru uległy spaleni obydwa odbudowane kościoły oraz całe miasto.

⁷ J. SCHWETER, *Wartha...*, s. 44.

⁸ Tamże, s. 60.

Odbudowany po pożarze w 1471 roku kościół czeski w 1493 roku znów padł pastwą pożaru. Spaliły się wtedy również księgi liturgiczne i szaty kościelne. W 1525 roku wielki pożar objął całe miasto Bardo oraz świątynie bardzkie. Dla ruchu pielgrzymkowego nastąpiły ciężkie czasy.

Żywotny dotąd w diecezji wrocławskiej kult Matki Bożej i świętych Pańskich osłabiła luterska reformacja. Na Śląsku spośród około 1 500 parafii katolickich tylko około 200 pozostało wiernych Kościołowi katolickiemu. Parafie, w których oddawano szczególną cześć Matce Bożej (Opole, Grodowiec, Nysa, Racibórz, Krzeszów) oraz świętym Pańskim, zwłaszcza św. Jadwidze Śląskiej, św. Stanisławowi, św. Wacławowi, nie tylko nie odpadły od wiary katolickiej, ale nie uległy też germanizacji⁹. Do takich parafii należało również Bardo oraz pobliski Kamieniec, gdzie cystersi pielęgnowali gorliwie kult Matki Boskiej. Każdy ich kościół nosił maryjne *patrocinium*. Niestety, w księstwie ziebickim, do którego Bardo należało, po śmierci katolickiego księcia ziebickiego Karola (zm. 1536) jego synowie przeszli na protestantyzm i zwalczali kult katolicki oraz rugowali z terenów tego księstwa katolickich księży i zakonników.

Lepsze czasy nastąpiły dla Kościoła katolickiego na Śląsku dopiero po pokoju westfalskim w 1648 roku. Na mocy jego postanowień katolicy odzyskali około 750 zabranych im przez protestantów świątyń. Na te czasy przypada budowa kościoła czeskiego pod wezwaniem Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny. W latach 1663-1664 zbudowano też od podstaw kościół niemiecki. Odbywały się w nim odtąd wszystkie ważniejsze uroczystości. Kościół ten, po odbudowie, 9 maja 1666 roku został konsekrowany przez wielkiego czciciela Matki Bożej Bardzkiej, bp. Sebastiana Rostocka (1665-1671).

Jednakże odbudowane świątynie nie mogły pomieścić coraz liczniej przybywających do Barda pielgrzymów. Postanowiono je wyburzyć i zbudować nową wielką świątynię. Jej budowa trwała przez lata 1686-1704. Kamień węgielny pod jej budowę położył około 1688 roku jeden z największych czcicieli Matki Bożej na Śląsku, opat Bernard Rosa z Krzeszowa (1660-1696).

Kościół ten swą architekturą przypomina jezuicki kościół II Gesù w Rzymie. Dla podkreślenia znaczenia słynącej cudami figury Matki Bożej w pierwszej połowie XVIII wieku wykonano kratę. Konsekracji nowo zbudowanej świątyni dokonał 28 września 1704 roku biskup pomocniczy diecezji wrocławskiej Franciszek Engelbert von Barbo (1704-1706). Nowo wzniesiona świątynia otrzymała przy konsekracji wezwanie Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny. Wszystkim, którzy tę świątynię nawiedzą w przyszłości w rocznicę konsekracji, to jest 28 września, udzielił czterdziestu dni odpustu. W konsekrowanym ołtarzu umieścił relikwie świętych męczenników Teodora i Fidelisa, oraz świętych dziewic i męczennic – Wiktorii i Konstancji.

Wybudowana w 1704 roku świątynia w Bardzie ma 54,5 m długości, 26 m szerokości i 25 m wysokości. Może pomieścić mniej więcej 5 000 wiernych.

⁹ Według ks. A. Kielbasy.

Od czasu konsekracji nowej świątyni w Bardzie liczba pielgrzymów wzrosła do około 150 000 rocznie. Co roku od 400 do 600 księży ze Śląska oraz z innych diecezji celebrowało w Bardzie Msze Święte. W 1730 roku rozdano około 88 000 Komunii św. W 1711 roku wielki pożar zniszczył zabudowę całego miasta. Objął on również kościół i klasztor.

W latach 1712-1716 wybudowano klasztor murowany. W 1933 roku dobudowano w nim piętro z dwudziestoma czterema pokojami. W 1926 roku z dawnego skarbcza urządzono nad zakrystią nową kaplicę domową.

W 1698 roku hrabia von Gotz wzniósł własnym kosztem na drodze między Bardem a Kłodzkiem – mniej więcej w równej odległości od siebie – piętnaście kaplic poświęconych życiu Matki Bożej. Celem jego fundacji była zachęta dla pielgrzymów, aby kontemplowali życie Matki Zbawiciela i przygotowali się do Jej nawiedzenia w sanktuarium bardzkim.

Obecny główny ołtarz w bardzkiej świątyni chronologicznie jest drugim ołtarzem. Pierwszy ołtarz został sprzedany do kościoła Najświętszej Maryi Panny i św. Jerzego Kapadockiego do Ziębic i nadal znajduje się w tej świątyni.

Obecny ołtarz główny w świątyni bardzkiej pochodzi z 1715 roku. Znajdujący się w nim obraz przedstawia nawiedzenie św. Elżbiety, matki św. Jana Chrzciciela, przez Matkę Zbawiciela świata. Jest on dziełem wybitnego malarza śląskiego baroku, Michała Willmanna (1630-1706). Na uwagę zasługuje w tej świątyni barokowa ambona z 1696 roku oraz największe na Dolnym Śląsku – po wrocławskiej archikatedrze – organy z 1759 roku. Mają one pięćdziesiąt głosów oraz 3 567 piszczałek. W świątyni tej znajduje się dziewięć ołtarzy bocznych; mają one następujące wezwania: Narodzenia Chrystusa (1777 r.), Matki Boskiej Bolesnej (1868 r.), Trzech Króli (1868 r.), św. Bernarda z Clairvaux (1869 r.), Męki Pańskiej (1771 r.), św. Ludgardy (1869 r.), św. Jadwigi Śląskiej (1868 r.), św. Józefa (1834 r.) i Świętego Krzyża (1776 r.). Z południowej strony kościoła znajduje się dziedziniec kościelny, który przed 1836 rokiem był miejscem pochówku wiernych. W 1981 roku umieszczono w nim pomnik sługi Bożego Jana Pawła II (1920-2005). Z inicjatywy o. Stanisława Golca (zm. 2009) wykonał go w 1981 roku prof. Roman Adam z Warszawy. Jest to drugi chronologicznie pomnik na ziemi polskiej tego najwybitniejszego Polaka i Słowianina. Pierwszy jego pomnik stanął w Krakowie przed gmachem Kurii Metropolitalnej w Krakowie.

W czasie wojny francusko-pruskiej, prowadzonej na Śląsku w 1807 roku, w pomieszczeniach klasztoru znajdowała się kwatera brata Napoleona Bonaparte – Hieronima. Nawę kościoła zamieniono na koszary. W Bardzie kwatrowało wówczas około 100 000 żołnierzy francuskich.

W wyniku zwycięskiej kampanii cesarza Napoleona Bonaparte Prusy zostały zobowiązane do uiszczenia olbrzymiej kwoty kontrybucji wojennej, sięgającej 140 milionów franków. Dla uzyskania tej kwoty król pruski Fryderyk Wilhelm III 30 października 1810 roku dokonał wielkiej kasaty zakonów mę-

skich i żeńskich; zlikwidowano wówczas także dobra kapituł kolegiackich i biskupstwa wrocławskiego. Edykt królewski ogłoszono 19 listopada 1810 roku. W wyniku tego edyktu skasowano opactwo cystersów w Kamieńcu. Cystersi przestali pełnić obowiązki duszpasterskie w Bardzie Śląskim. Ich miejsce w Bardzie przejęli aż do 1946 roku księża diecezjalni. Cystersi pożegnali się z Bardem 25 listopada 1810 roku. W 1810 roku na Śląsku pruskim uległo likwidacji pięćdziesiąt sześć klasztorów męskich i trzysta sześć żeńskich. Ponad 600 zakonników i około 200 zakonnice utraciło miejsca pracy i dach nad głową. Dobra należące do klasztoru w Bardzie nabyła za 230 825 talarów siostra króla pruskiego Fryderyka Wilhelma III (zm. 1840) – Luiza Wilhelmina, księżna Prus i królowa holenderska. W 1873 roku Bardo zostało połączone linią kolejową z Wrocławiem, a w 1874 roku z Kłodzkiem. W 1999 roku linię tę zelektryfikowano.

Bardo nie przekształciło się dotąd w ludne miasto: w 1773 roku liczyło 561 mieszkańców (zamieszkałych w 65 domach), w 1826 roku liczba jego mieszkańców wzrosła do 866; w 1850 roku mieszały tu 1023 osoby; w 1910 roku liczba jego mieszkańców wzrosła do 1416; w 1939 roku było w nim 1736 mieszkańców. Po drugiej wojnie światowej jego zaludnienie nie zmniejszyło się: w 1947 roku liczyło około 2000 mieszkańców. W 1961 roku liczba mieszkańców Barda wzrosła do 4662, a w 1998 roku spadła do około 3100. W 1819 roku w Bardzie wybrukowano ulice.

Cystersi na przestrzeni lat 1247-1810 ogromnie się zasłużyli dla kultury materialnej i duchowej Barda i Kamieńca oraz okolic tych miast. Obok kościołów w Bardzie i Kamieńcu ich dziełem jest budowa wspaniałych świątyń w Mąkolnie, Laskach, Braszowicach, Laskowicach i Topoli (XVII i XVIII w.).

Ich kasata w 1810 roku oraz trudne czasy związane z osławionym kulturkampfem na Śląsku w latach 1871-1887, epidemia cholery w 1855 i 1866 roku, pożar miasta w 1859 roku, wojna prusko-austriacka w 1866 roku – to wszystko bardzo osłabiło żywy od 1270 roku ruch pielgrzymkowy. Jednakże ruch ten nie ustał nigdy, między innymi dlatego, że Bardo cieszyło się zawsze gorliwymi duszpasterzami. Zabiegali też oni o to, aby w tej maryjnej miejscowości nie zabrakło nigdy kapłanów do obsługi pielgrzymów, kapłanów znających oprócz języka niemieckiego także język polski i czeski. Ostatnim takim kapłanem pracującym w Bardzie przed kasatą zakonów był cysters, ojciec Szalas. Do najbardziej znanych kapłanów posługujących polskiej i czeskiej ludności w Bardzie należeli: ks. Jan Nowak (1842-1844), ks. Franciszek Wallaschek (1844-1845), ks. Fryderyk Bermann (1847-1853), oraz redemptoryści: o. Paweł Quiotek (1904-1907), o. Jan Nepomucen Chmiel (1909-1912), o. Franciszek Gonsior (1922-1924).

Po kasacie cystersów w 1810 roku funkcję proboszcza pełnił o. A. Tinz wraz ze swymi współbraćmi; pracowali oni nie jako cystersi, lecz jako księża diecezjalni. Pracowali w trudnych warunkach. Prawie wszystkie dobra materialne należące do parafii sprzedano, proboszczowi zostawiono tylko niewielką część

majątku. Ojciec A. Tinz zrezygnował z prowadzenia parafii 21 sierpnia 1816 roku. Jego następcą został również cysters, P. Müller (1817-1832), który później przeszedł do diecezji.

W 1819 roku rząd pruski umieścił w klasztorze szkołę. W pomieszczeniach klasztornych zamieszkali także nauczyciele. W czasie pierwszej wojny światowej w budynku zakonnym mieścił się lazaret wojskowy (1914-1916). W latach 1926-1927 usunięto z pomieszczeń klasztornych szkołę, ale redemptoryści ponieśli dwie trzecie części kosztów budowy nowej szkoły w Bardzie.

Następcą ks. A. Tinz został ks. Franciszek Miller (1832-1866). W 1836 roku założył on we wschodniej części miasta cmentarz. W 1850 roku zaprowadził nabożeństwa majowe, a w roku następnym odbyła się poza kościołem procesja Bożego Ciała. Jego wielką zasługą jest sporządzenie wypisów źródłowych dotyczących Kamieńca, a szczególnie Barda. Zawarł je w olbrzymiej objętościowo pracy, liczącej 711 stron, pt. *Liber annotationum*.

Za jego kadencji proboszczowskiej założyły w 1860 roku swoją placówkę zakonną jadwiżanki. Zgromadzenie Sióstr św. Jadwigi założył sługa Boży, ks. prałat i kanonik wrocławskiej kapituły katedralnej, Józef Antoni Robert Spiske (1821-1888). Była to trzecia – po Wrocławiu i Rościszowie – ich zakonna placówka. Nie uległa ona likwidacji w okresie kulturkampfu, choć wszystkie ich placówki w Prusach uległy likwidacji. Siostry zajęły się pracą na sierotami i dziećmi opuszczonymi. Od 1 kwietnia 1868 roku s. Augustyna von Douallier i s. Klara Rudel zamieszkały przy placu Kościelnym, w dawnej gospodzie „Pod Czarnym Orłem”. W 1879 roku siostry jadwiżanki założyły szpital dziecięcy pod wezwaniem św. Jadwigi.

Następcą ks. Franciszka Millera został kolega kursowy ks. prałata Roberta Spiskego z wrocławskiego alumnatu – ksiądz Jan Boży Słomka. W Bardzie pracował od 1851 roku jako wikariusz, a następnie od 1867 do 1883 roku jako proboszcz. Władał biegle językiem polskim i niemieckim. Posługiwał w konfesjonale również pątnikom czeskim.

Za jego kadencji współzałożycielka sióstr elżbietanek, bł. Maria Luiza Merkert (1817-1872), założyła w Bardzie 2 lipca 1868 roku klasztor Elżbietanek. Opiekowały się one chorymi w ich mieszkaniach, równie troskliwie także chorymi pielgrzymami. Zamieszkały one najpierw w ratuszu miejskim.

W latach 1884-1890 proboszczem w Bardzie był ks. Józef Klose. Zrezygnował on jednak z tej funkcji. Książe kard. dr Georg Kopp mianował go kanonikiem Kapituły Katedralnej. Po śmierci księcia kard. G. Koppa 4 marca 1914 roku w Opawie został on wikariuszem kapitulnym diecezji wrocławskiej. Jego następcą, książe biskup dr Adolf Johannes Bertram (zm. 1945), który objął rządy kościelne we Wrocławiu 28 października 1914 roku, mianował go wikariuszem generalnym. Zmarł on w opinii świętości 17 stycznia 1916 roku i został pochowany w podziemiach katedry wrocławskiej.

W 1915 roku powstały w Bardzie placówki zakonne: Siostr Bożego Serca Jezusa, założonych przez sługę Bożą Gabrieleę Klauzę (1870-1942), Siostr Urszulanek Unii Rzymskiej (w 1916 r.), założonych przez św. Anieleę Merici (zm. 1540), oraz Siostr Maryi Niepokalanej (w 1917 r.), założonych przez sługę Bożego ks. Jana Schneidera (1824-1876).

Księżę kardynał dr Georg Kopp (od 1887 r. ordynariusz wrocławski), który jeszcze jako kapłan był w Bardzie i spowiadał pielgrzymów, doszedł do wniosku, że zadaniom związanym z ruchem pielgrzymkowym do tej miejscowości najlepiej sprostają zakonnicy. Jako młody kapłan związany był z redemptorystami. Był ich częstym gościem w klasztorze wiedeńskim. Gdy otrzymał zgodę generała zakonu, ojca Schwienbachera, prowincjała redemptorystów w Wiedniu, poczynił starania u władz pruskich o zezwolenie na założenie placówki redemptorystów w Bardzie. Cieszył się wysokim szacunkiem u władz pruskich oraz uznaniem papieża Leona XIII (1878-1903). Dzięki jego zbiegom antyzakonne ustawodawstwo kulturkampfu przestało po 1887 roku obowiązywać. Władze pruskie zezwoliły 19 marca 1900 roku na osiedlenie się w Bardzie redemptorystów (dwóch ojców i dwóch braci), ale nie wyraziły zgody na kierowanie przez nich parafią bardzką. Z tego też powodu duszpasterstwo w Bardzie znajdowało się aż do 1946 roku w gestii księży diecezjalnych. Ostatnim proboszczem diecezjalnym w Bardzie należącym do księży diecezjalnych był ks. Maksymilian Nowak. Trzynastego kwietnia 1946 roku otrzymał nominację na proboszcza w Bardzie redemptorysta, o. dr Ludwik Frąś. Funkcję tę pełnił do 1948 roku. Usunął pochodzącą z pierwszej połowy XVIII wieku kratę z prezbiterium kościoła. Wskutek interwencji w Rzymie o. dr. Josepha Schwetera krata znalazła się pod chórem. Wróciła ona na swe dawne miejsce za rektoratu o. Stanisława Golca (1972-1975).

Po osiedleniu się redemptorystów w Bardzie ożywiło się duszpasterstwo pielgrzymkowe. Duży wpływ na napływ pielgrzymów do Barda wywarło zbudowanie w latach 1871-1875 linii kolejowej łączącej Wrocław z Międzylesiem. Do roku 1905 pielgrzymi udający się do Barda musieli wysiadać na stacji Bar-do-Przyłęk, a stąd udawali się pieszo do bardzkiego sanktuarium. Dzięki zabiegom gorliwego czciciela Matki Bożej, o. Franciszka Ksawerego Franza, urodzonego w 1864 roku w Czeremnej koło Kłodzka, udało się stworzyć w 1905 roku stację kolejową w Bardzie. W latach 1902-1907 o. F.K. Franz pełnił w Bardzie funkcję superiora. W 1991 linia kolejowa Wrocław – Międzylesie została zelektryfikowana. O. Franciszek Ksawery Franz w latach 1902-1904 wykupił z rąk prywatnych czternaście mórg ziemi na Łysej Górze (obecnie Góra Różańcowa) i rozpoczął budowę kaplic różańcowych. Na jego prośbę papież św. Pius X udzielił Kościołowi w Bardzie odpustu Porcjunkuli.

Drugim najbardziej zasłużonym opiekunem duchowym pielgrzymów w Bardzie był o. dr Joseph Schweter (1874-1954). Posługiwał on pielgrzymom niemieckim, czeskim (znał język czeski) oraz polskim. W Bardzie pracował z prze-

rwami przez okres trzydziestu ośmiu lat. W 2009 roku (18 lutego) minęła pięćdziesiąta rocznica jego zgonu. Zmarł on w opinii świętości i godny jest chwały ołtarzy. Był nie tylko utalentowanym duszpasterzem, ale wybitnym uczonym. Wydał dwadzieścia pięć książek trwałej wartości, a czterdzieści osiem prac zostawił w maszynopisie. Nieocenioną wartość naukową – ze względu na wykorzystanie źródeł – zasługują jego naukowe prace poświęcone historii jadwiżanek, marianek, elżbietanek, boromeuszek oraz sióstr ze Zgromadzenia Franciszkanek Nieustającej Pomocy. Przeprowadził 143 misje i 575 serii rekolekcji. Potrafił harmonijnie współpracować, szczególnie w Bardzie po 1945 roku, z polskimi redemptorystami, tak jakby był jednym z nich. Dzięki zabiegom o. dr. Ludwika Frąsia u polskich władz otrzymał on obywatelstwo polskie. Cenili go wysoko pielgrzymi niemieccy, a szczególnie książe kard. dr Adolf Johannes Bertram, przewodniczący Fuldańskiej Konferencji Biskupów Niemieckich (od 1920 do 1945 r.) oraz ordynariusz (w latach 1914-1945), arcybiskup i metropolita wrocławski (1930-1945), a także zakonnice, które pracowały w Bardzie. Był dla nich najlepszym ojcem i opiekunem duchowym. Swoją postawą, stylem życia i pracy przypomina postać przedobrego papieża Benedykta XVI.

Za wydanie w 1922 roku książki o historii miejscowości pielgrzymkowej w Bardzie i odbywających się do niej pielgrzymek (*Wartha. Geschichte dieses Wallfahrtsortes und der Wallfahrten dahin*) o. J. Schweter został w 1923 roku honorowym obywatelem Barda. Po przybyciu redemptorystów do Barda w 1900 roku wzrosła liczba pielgrzymów oraz liczba udzielanych Komunii św.

Spośród biskupów wrocławskich największe zasługi w rozwoju kultu Matki Bożej w Bardzie ma biskup Sebastian Rostock (1665-1671) oraz świątobliwy książe kardynał dr Adolf Johannes Bertram (1914-1945).

W jednym z kazań wygłoszonych w tej maryjnej miejscowości nazwał on Bardo swym umiłowanym miejscem. Często, bo co roku pielgrzymował do Barda z posługą arcybiskupią. Jego marzeniem było ogłoszenie przez papieża Matki Bożej Wszechpośredniczką łask. Teologów, którzy wyrażali obawy, że kult Matki Bożej może osłabić kult Zbawiciela świata, nazwał „niedowierzonymi mędrkami”. Siódmego września 1919 roku w sanktuarium w Bardzie celebrował uroczystą Mszę Świętą, a następnie przewodniczył procesji po ulicach miasta Barda z cudowną figurą Matki Bożej. W 1920 roku przewodniczył uroczystej Mszy Świętej w Bardzie z okazji 100. rocznicy śmierci św. Klemensa Hofbauera. Wielką jego zasługą jest zainaugurowanie, obok pielgrzymek tradycyjnych, także pielgrzymek stanowych. Pierwszą tego typu pielgrzymką była pielgrzymka mężczyzn. Zorganizował ją ojciec Franciszek Ksawery Franz, a przewodniczył jej 8 września 1920 roku książe kardynał Adolf Johannes Bertram. Odtąd aż do wybuchu drugiej wojny światowej była ona organizowana co roku. Każdego roku organizowali także pielgrzymki do Barda członkowie Stowarzyszenia Rodzina bł. A. Kolpinga. Książe kard. A. Bertram przeszedł do historii

diecezji wrocławskiej jako wybitny teolog i historyk Kościoła oraz autor prac o trwałej wartości naukowej. Opublikował on około 580 prac naukowych.

W latach 1921-1938 pielgrzymował do Barda z wiernymi proboszcz parafii św. Jadwigi w Berlinie, bł. ks. infulat Bernard Lichtenberg, beatyfikowany 23 czerwca 1996 roku w Berlinie przez sługę Bożego Jana Pawła II.

Od 1930 roku redemptoryści organizują również pielgrzymki młodzieży męskiej oraz pielgrzymki różnych grup zawodowych. Od 1935 roku pielgrzymowały do Barda również niewiasty oraz młodzież żeńska. Po drugiej wojnie światowej pielgrzymka mężczyzn jest organizowana w pierwszą niedzielę września, a pielgrzymka kobiet 15 sierpnia. Od maja do października o godzinie jedenastej w kaplicy Górskiej celebrowana jest Msza Święta.

Po drugiej wojnie światowej wznowiono tradycję pielgrzymek do Barda. W uroczystości inauguracyjnej, która odbyła się 30 maja 1946 roku, wzięło udział około 5 000 Polaków i około 1 000 Niemców. Uroczystości tej przewodniczył administrator apostolski Dolnego Śląska, ks. infulat dr Karol Milik (1945-1951). Katolicy niemieccy pielgrzymują do Barda nieprzerwanie od 1945 roku. Ci zaś, którzy wyemigrowali z Barda, pielgrzymują także do Maria Veen, gdzie znajduje się kopia cudownej figury Matki Bożej Bardzkiej, Strażniczki Wiary Świętej. Piętnastego sierpnia 1946 roku celebrował Mszę Świętą dla katolików niemieckich biskup sufragan wrocławski Joseph Ferche, pochodzący z Pszowa, gdzie od 1723 roku doznaje wielkiej czci Matka Boża Uśmiechnięta. W Bardzie udzielił 25 sierpnia 1946 roku sakramentu bierzmania katolikom niemieckim. Była to już ostatnia jego posługa biskupia w tej maryjnej miejscowości przed wyjazdem do Niemiec. Zmarł w Kolonii w 1965 roku. W 1952 roku pielgrzymkę do Barda – za zgodą ówczesnego wikariusza kapitulnego, ks. infulata Kazimierza Józefa Lagosa (1951-1956) – zorganizował ks. Jan Liebelt. W pielgrzymce tej wzięło udział około 110 niemieckich katolików. Od 1961 roku pojawiają się w Bardzie pielgrzymki katolików czeskich, słowackich, niemieckich i węgierskich.

W 1954 roku – w ramach akcji X-2 – uległy likwidacji w Bardzie klasztory: Sióstr św. Jadwigi, Sióstr Maryi Niepokalanej oraz Sióstr Bożego Serca. Zlikwidowano wówczas na Śląsku 323 klasztory, w których pracowało około 1 500 sióstr. Likwidacja tych klasztorów była preludem do zaplanowanej na rok 1956 kasaty wszystkich klasztorów w Polsce – tak żeńskich, jak i męskich. Akcją tą kierowała płk dr Julia Brystygierowa. Odwilż październikowa i dojsie 19 października 1956 roku do władzy Władysława Gomułki usunęły to ponure widmo.

Sanktuarium w Bardzie otrzymało 2 września 2004 roku rangę sanktuarium metropolitalnego dla diecezji wrocławskiej, legnickiej i erygowanej 25 marca 2004 roku przez Jana Pawła II diecezji świdnickiej. Osiemnastego listopada 2008 roku kościół pw. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny otrzymał tytuł bazyliki mniejszej.

Wierni, którzy nawiedzą bardzką bazylikę w dniach: 28 września, 29 czerwca, 31 maja, 18 listopada, w pierwszą sobotę i niedzielę lipca (odpust parafialny), 15 sierpnia oraz 8 września, mogą dostąpić odpustu zupełnego po przyjęciu Komunii św., odmówieniu *Ojcze nasz*, *Wierzę w Boga* oraz modlitwy w intencji Ojca Świętego (np. *Zdrowaś, Maryjo*). Odpust ten mogą ofiarować za dusze w czyśćcu cierpiące, za poleconą osobę w wieczności lub za własne grzechy.

W drugą niedzielę lipca pielgrzymują do Barda katolicy niemieccy urodzeni na Śląsku.

W 1967 roku redemptoryści w Bardzie – przy współpracy historyków sztuki i konserwatorów – założyli w klasztorze na pierwszym piętrze Muzeum Sztuki Sakralnej. Głównym jego twórcą był utalentowany misjonarz i rekolekcyjista, o. Stanisław Golec (zm. 2009). Większość znajdujących się w nim eksponatów pochodzi z XVII i XVIII wieku. Należą do nich: naczynia liturgiczne, rzeźby, szaty kościelne oraz obrazy. Na wyszczególnienie zasługują figury Matki Bożej Bardzkiej z okresu od XVII do XX wieku oraz rzeźby Chrystusa Ukrzyżowanego.

W miejscu, w którym do 1803 roku grzebano zakonników, z inicjatywy o. Stanisława Golca redemptoryści urządzili ruchomą szopkę. Jej konstruktorem był brat zakonny Wacław Janik oraz o. Kazimierz Zymuła i o. Roman Wantuch.

RIASUNTO

Bardo - il più anziano santuario mariano in Silesia

Bardo è il più anziano santuario mariano in Silesia. Qui da secoli si rendono in pellegrinaggio soprattutto i Polacchi, ma pure Cechi e Tedeschi. Il culto della Madre di Dio in questa cittadina si svolge intorno alla statua miracolosa, che rappresenta Maria insieme con Gesù. Questa statua ha un profondo significato teologico: insegna che non si può separare Gesù Cristo dalla Vergine Maria.

Słowa kluczowe / key words

Bardo, sanktuarium, Śląsk

Bardo, shrine, Silesia